

A vajdasági színház néhány problémájáról

Lányi István

A színház-művészet bonyolult szövevény. Ezernyi problémája és útvesztője között a beavatatlan vagy felületes megfigyelő könnyen tévútra, csapdára vagy zsákutcára bukkanhat. Nehéz is lenne e helyen valamennyi problémájáról írni. De mert a színház, különösen a miénk, a mi vajdasági magyar színházunk sokszor meg nem értésbe ütközik s ezért gyakran feleslegesen is megsokszorosodnak problémái, úgy érzem, fel kell hívnom — legalább egy ilyen rövidlevegzetű írás keretében — a figyelmet egy-két sajtó sebére. Bizonyos, hogy lesz e felsorolás folyamán sok olyasmiről is szó, amiről mindannyian tudunk, amiről már évek óta vitázunk több-kevesebb kitarással és eredménnyel, szóval már ismert problémákról is. De éppen ezért, mert ezek a kérdések már évek óta megoldásra várnak, újra szólni kell róluk.

A problémák felsorolásának sorrendje nem rendszeres, nem is fontosságuk szerint osztályoztam őket, mert ebben a kérdésszövevényben nincs fontos kérdés. De minthogy valamilyen sorrendet kell tartani, elsőnek veszem a repertoár kérdését. Mit játszanak a vajdasági színházak? Miért éppen azt játsszák? Mi vezérli őket egy bizonyos műsorkeret összeállításánál? Ki és mi-

nek alapján állítja össze egy idény repertoárját stb.?

Íme, máris egész sor kérdés és valamennyi egyformán fontos, egyformán összetett. Mit játsszunk? Azaz: mit játszhatunk és mit kellene játszanunk?

Vajdaságnak — sajnos — mindössze két magyar színháza van. Nem azért, mintha a félmilliónyi vajdasági magyarnak nem volna szüksége többre, nem is azért, mert nem lehetne anyagi eszközöket találni eltartásukra. De — ennyi van. Szuboticán, ahol a lakosság kétötöde magyar és Bácska Topolyán, ahol csaknem színmagyar a lakosság. Szuboticának 116.000 lakosa van, Topolyának százezerrel kevesebb. Vajdaság többi magyarja a műkedvelők vagy e két színház vendégszereplései útján ismerkedhetik csak meg a színház-művészettel. Noviszádon, a vajdasági magyar kultúra gócpontjában, ahol a lakosság egyharmada (mintegy harmincezer ember) magyar ajkú, nincs színház, csak a Rádió mellett működik egy hivatásos színházi társulat. Van tehát két színházunk. Mit játsszon ez a két együttes, hogy eleget tegyen a közönség sok rétű igényeinek és megőrizze rangját is?

Volt egy idő, amikor mindenáron »minőségi« repertoárt akartunk nyújtani, nem törődve azzal, hogy valójában új közönséget kell nevelnünk, hacsak

nem akarjuk azt, hogy örökre a rangjafosztott polgárság maradványainak játsszunk. Szó sincs róla, voltak bizonyos politikai okai is ennek az irányzatnak, de egyszerűen elfeledtük, hogy a színház a közönségért van, s hogy ezt a közönséget be kell szoktatnunk a színházba. Így történt aztán, hogy a felszabadulás után nem sokkal a műkedvelő előadások zsúfolt házak előtt futottak, a hivatásosok nézőterén pedig húszan-harmincan ültek, — a régié, a színházra szokott polgárság.

Mit tettünk új közönség toborzására? Mit tettünk azért, hogy dolgozóink a magukénak tekintsék a színházat, amely a kor szószéke és kultúránk tükré lehetne? Hol ez az új közönség? Mit tettünk azért, hogy a fiatalságot színházhoz szoktassuk, hogy igazán új közönséget neveljünk?

Elriasztottuk őket a színházról. Hig és vizenyős (tisztelet a kivételnek!), tartalmatlan, sőt gyakran ártalmas műkedvelő előadásokkal ismertettük velük a »színház-művészetet«. Megengedtük azt, hogy dolgozóink és ifjaink nemzeti romantikával átitatott, vagy polgári álszocializmustól füstölgő népszínműveken és rosszul előadott (megint csak tisztelet a kivételnek...), grófkisasszonyok vagy nagyhercegek szerelméről szóló operettekben ismerjék meg, »mi a színház«. Mert mi mindenáron minőséget akartunk adni. És most jön a java: mikor már tíz esztendeje hivatásos színházaink vannak, mikor már bizonyos tekintélyt is szereztek ezek az együttesek — akkor kezdjük a dolgot ott, ahol műkedvelőink kezdték egy év-tizeddel ezelőtt! Vagy nem furcsa, hogy tízévi Ibsen, Shakespeare, Molière és Arthur Miller után Mackók, Szabin nők és hasonlók töltsek ki a színház repertoárját?! Mert miközben műkedvelőink már komolyabb színműveken próbálgatják erejüket, színházaink fittyet hányva minőségnek, rangnak és annak, hogy kultúránk tükré és korunk szószékei legyenek, lassan, de biztosan haladnak — visszafelé...

A repertoár kérdése nagyon is fontos kérdés tehát. De mit játszunk, hogy helyrehozzuk a tíz év baklövésait? Színházainknak nincsenek dramaturgiai. De ha volnának is, melyikük ismeri az idegen nyelveket olyan jól, hogy olvashatná a színpad-irodalom legújabb termékeit? És honnan szerezze be őket? Hiszen még a fordításokhoz is nehezen juthat hozzá a vidéki színház! (És sajnos, nálunk már bevett szokás az, hogy fordításból fordítunk...) Drama-

turg nélkül, megfelelő választék nélkül, bizony nehéz. Mindkét körülménynek pedig eleget kell tenni: kielégíteni a sokrétű közönség igényeit is és mégis rangos, minőségi műsort biztosítani. Mert a színháznak ma bevételéből kell fedeznie kiadásainak egy részét és ez bizonyos mértékben engedményekre kényszeríti a »közízlés« javára. Azonkívül itt van még egy kényszerítő körülmény: ez a két színház kénytelen »mindenes« lenni, drámától operettig mindent játszani. Azonkívül városnak és falunak valót egyaránt.

Valóban mestere legyen hát a műsor-összeállításnak az, aki mind e követelményeknek eleget tud tenni, aki a sok csalóka csapda között sértetlenül tud átbújni és nyugodtan mondhatja az évad végén: jól végeztem a munkámat!

Ezért újra kísért a kérdés: mit játszani?

Receptet, persze, erre nem adhatunk. De van néhány dolog, amire gondolni kell azoknak, akik a műsoron törnek fejüket. Elsősorban is: a helyes arány. Ne végleteket! Átlag tíz bemutatót ad egy színház évente. Abból legalább négy komoly irodalmi értékű színmű, illetve dráma lehet. Ugyanannyi vigjáték és legfeljebb két operett vagy zenés komédia. Miért? Egyszerű számtan az egész. Jó operett-előadáshoz megfelelő együttes is kell. Rossz operett-előadáshoz nincs szükségünk hivatásos színházra. Ezt (tisztelet a tiszteletet érdemlőknél) műkedvelők is tudnak nyújtani. Olcsóbban. És — nekik a hibákat is elnézi az ember. Mert az operett előállítása drága mulatság és ha még anynyi táblás házat hoz is, csak látszólag kifizetődő. Vidékjárásra is csak ritkán alkalmas. De kell. Kettő. Jól megvalogatott és lehetőleg olyan, amivel valami újat is nyújthatunk a közönségnek. (Mert, akár hiszik, akár nem, Lehár, Kálmán és Strauss nem voltak az egyetlen operett-szerzők a világon...) Nem kell lebecsülni az operettet. Erre pedig egyes színházi sznobok igen hajlamosak. Nem kell mostoha műfajnak tekinteni, szükséges rossznak, amely kitölti a költségvetés hézagait, amely kitölti a »primitíveknek« kell. Nem! A jó operett-előadás felér bármely jó »komoly« előadással. Nem szabad megengednünk ezt a sznob konzervativizmust, ezt a lenéző vagy vállveregető magatartást az operett iránt, hanem igényességet kell követelnünk. Ezért is nem szabad túlzásba mennünk az operettek számával. Valljuk be nyíltan, csendben: nincs hozzá lehetőségünk.

Hogy miért »csak« négy vígjátékot és »mégis« négy drámát? Mert a jó vígjáték épp olyan ritka, mint a fehér holló. Akármit pedig, a már említett műkedvelő asszociációk miatt, ne tűzünk másorra. A két zenés darabbal együtt ehhez ahhoz, hogy minden hat hétben legyen valami vidám dolog a műsorban. A drámák számát ugyan-csak a számtani kulcs alapján javasoltam. Egy színház átlag tíz hónapot játszik évente, így körülbelül kéthónaponként lenne csupán egy-egy dráma. Ez nem sok. Annál kevésbé, mert már rég bebizonyosodott, hogy a jó dráma-előadást éppoly szívesen megnézi a közönség, mint a vígjátékot. De itt nem csupán a darab írott szövege a probléma, hanem az előadás minősége is. Hagyjuk ezt későbbre.

Ezen az alapránnyon belül kell, hogy legyen még egy gondja a műsor-összeállításnak: a hazai színmű-irodalom helyes és arányos beiktatása a műsorba. Mert régi igazság az is, hogy a színműírók nem születnek, hanem a színház neveli ki őket. Shakespeare, Osztrovszkij, Molnár Ferenc és a többi mind ott élt a színház mellett, tanulta a szerkesztés furfangjait, írt egész sor gyenge dolgot »inaséveiben«, míg magára talált és azzá lett, aminek ma ismeri és ünnepli a világ. Neveljük mi is színpadi íróinkat. Nemcsak a vajdasági magyar írókra gondolok, hanem az egyetemes jugoszláv színmű-irodalomra. Miért ne lehetne például magyarul egy jugoszláv mű ősbemutatója?! És írjanak többet a vajdasági magyar írók és ha használható, tűzzük másorra, amit írtak. Nem fontos, hogy e művek mindjárt ibseni magasságokban szárnyaljanak! De ha nem nyújtunk nekik alkalmat, nem is várhatunk tőlük eredményeket. Nekik maguknak kell látniok a már kész előadáson, mit kell még tanulniok a mondanivaló és szerkesztés terén. De itt is, sajnos, gyakran megmutatkozik az a vállveregető, lemosolygó sznobizmus. Nem szabad megengednünk!

Most már csupán az a kérdés maradna fenn ebből a körből: ki állítsa össze vagy ki javasolja a műsor-tervet? Ehhez minden színháznak feltétlenül szüksége van egy emberre. Egy dramaturg-féltre, aki olvas, akinek megfelelő irodalmi és színpadi kultúrája van, s aki legalább egy idegen nyelven ért. Ha nincs ilyen, nevelnünk kell. Nem lehet megengedni, hogy a műsor összeállítása véletlen rábukkanásoktól függjön egyik-másik rendező vagy színész

hajlamaitól, rokon- vagy ellenszenvétől egyes darabok iránt. A műsor a színház termelési terve, munkaterve: a meglévő káderekhez és anyagi lehetőségekhez és a már említett »külső« tényezőkhöz kell mérni. És meg kell teremteni legalább fél évadra előre. Enélkül es költségeve és, se ütemes, kiegyensúlyozott művészi munka nem képzelhető el. Mert megtörtént nem egyszer, hogy elkészült a műsorkeret, de nem voltak meg hozzá a megfelelő anyagi eszközök vagy a káderek.

—○—

A káderkérdés legalább olyan fogas, mint a műsoré. Kikből áll a vajdasági magyar színházak szakkádere? Mi a képesítésük? Es ami ennél is fontosabb: kik lépnek majd holnap a helyükbe?... Vizsgáljuk csak meg ezeket a kérdéseket közelebbről.

Hivatásos színjátszó csoportjainkban ma hozzávetőleges számítás szerint legalább ötven színész működik. Egynek sincs szakképzettsége, valamennyi műkedvelő-sorból cseperedett színészé. Amit tudnak, maguk tanulták. Ki-ki a maga módján, tehetségéhez mérten. Hét ember foglalkozik rendezéssel, ebből háromnak van főiskolai szakvégzettsége. A műszaki személyzet ugyancsak utánképzett.

Ezt a helyzetképet azért vázoltam fel, mert így könnyebben meg fogjuk érteni produkcióink művészi fogyatékosságait, nem pedig azért, mintha ezt tragikus vagy szokatlan tünetnek tartanám. Hiszen a legtöbb nagy jugoszláv és pesti színésznek sem volt zsiniszkolai képzettsége. Volt — így mondtam —, most ez már múlt idő. Mert akármiilyen nagy színész volt is egy Csor-tos vagy ma egy Milivoje Zsivanovics, megérzik csillogásukon a csiszolatlan-ság. És ma ez már bántó. De ők legalább ott éltek és működtek, ahol a nemzet kultúrájának legerősebb volt a sodrása, — de mit tehetnek a mi provinciánk színi napszamosai? Maguknak kell csiszolniok magukat. Ez pedig roppant nehéz, ha nincs példa előttük, vagy ha nincs, aki foglalkozzon velük. A tíz esztendő taposómalomban bizony kevés idő jut arra, hogy megtanulják a szakma alapvető csinját-bínját, hogy le- küzdjék tájszólásos beszédüket, hogy kiszélesítsék egyéni műveltségüket, hogy küzdjenek a modorosság vagy a rossz példák utánozása ellen, hogy el- eljárjanak más, nagyobb színházakba és — tanuljanak. Ez baj. Mert mind- annyian öregszenek és egyre később lesz a hibákat lefaragni...

A színész a szép szó papja. Hány színészünk van, aki szépen beszél magyarul? Egy kezemen össze tudnám számolni őket és még maradna is szabad ujjam rajta. Hányan tudnak szépen és szakszerűen mozogni a színpadon? Melyikük tud igazán úrrá lenni testén, hogy hajlíthatóvá tegye, s ne vigye át saját, köznapi mozdulatait a színpadra, szerepeibe? Hányan vannak, akiknek beszédéből nem cseng ki a megfelelő műveltség hiánya? És — hány évesek?

Igen, mert tíz évvel ezelőtt valamenynyien tíz évvel fiatalabbak voltak, akkor még a legidősebbjük is bátran vállalhatott hősszerű szerepet. De ma? Hol az utánpótlás? Hol vannak azok az ifjak és leányok, akik ennek az ötven embernek helyébe lépnek majd? Vagy zárjuk be holnap a tagok végelgyengülése miatt színházainkat? Hát nem volna a tartományban ezen az ötvenen kívül több tehetség?

Akik vannak, most már olyanok, amilyenek. Vannak köztük, akik fővárosi színpadon is megállnák helyüket. Akik országos viszonylatban is — persze, ha más körülmények között fejlődtek volna — kimagasló élszínészek lehetnének. De — öregszenek. És most már késő iskolába terelni őket. Mentjük meg hát a fiatalokat! Kutassuk fel őket, csapoljunk friss vért társulatainkba. Küldjük akadémiára őket. Mire onnan kikerülnek, éppen helyük lesz a színháznál. Szépen beszélő, képzett, színház-kultúrával fölfegyverzett, tehetséges színészeink lennének.

Hogy nincs hol iskoláztatni őket? Van akadémia Beográdban, Zágrebben, van színi iskola Noviszádon, alapíthatunk is számukra kezdő-tanfolyamot magyar nyelven. Megérné a költségeket. Lassan fölfrissülne a vajdasági magyar színjátszás vérkeringése. És még az »öreges« is tanulhatnának tőlük...

Mielőtt befejezném, szólnom kell még néhány szót a sajtóról is. Arról a vajdasági magyar sajtóról, amely ahegyett, hogy dédelgetné, támogatná, vigyázná és tanítaná ezt a keveset, amink van, — elnéz felette, nem értékeli kellőképpen és gyakran egész mostohán bánik el e kollektívák erőfeszítéseivel. Miért? Nincs szakértő színikritikusunk? Dehogy nincs. De ha nem volna is, lehet. Vagy ez talán nem elég »érdekes« anyag? Még ha így van is, a három hivatásos együttes bemutatójának száma oly kevés, hogy lehetne mellette e kollektívák más problémáinak megtárgyalására is helyet szorítani. A színháznak szüksége van munkája visszhangjára. Enélkül nehéz tájékozódnia, nehéz lemérnie munkája eredményeit. A közönség véleménye csak szórványosan jut vissza az együtteshez, s legtöbbször csak egyéni ízlést tükröz, hiányzik belőle a szakszerű értékelés, elemzés. Ki segítsen hát az együtteseknek, ha nem a műbírálok? Ők azonban, ha írnak is, legfeljebb megemlékeznek egy-egy bemutatóról. Nem is mindegyikről. Pedig írni kell mindről, akár jó, akár rossz. Legyen ez akár csak dokumentum az utókor számára. Legyen ez a közösség pozitív vagy negatív megemlékezése arról a temérdek idegölő óráról és erőfeszítésről, amit e közösségek beleöltek művükbe. Kell írni labdarúgásról, rekordhozamos földművesekről, de olykor-olykor kell egy szó a meghitt színházi esték megteremtőiről is, — arról, hogyan élnek, mire készülnek, mik a problémáik, örömeik. Mert — ahogy Shakespeare mondta — »ők e kor tükré«, a szépnek, nemesnek, emberinek hirdetői, ők e kor szószéke, amelyről egy új világ szellemét hirdetik. Megérdemlik, hogy többet törődjünk velük...